

פרשת בלק

בלעם והנבואה

פרשה שונה

פרשתנו שונה מיתר פרשיות התורה בכמה היבטים:

- א. דמויות המפתח בפרשה הן דמויות של שני גויים, בלק בן ציפור מלך מואב, ובלעם בן בעור. לא זו בלבד, זאת הפרשה היחידה, מאז התודענו למשה רבנו בתחילת ספר שמות, שבה משה איננו מוזכר.
- ב. הפרשה עוסקת בניסיונות של בלק להילחם בישראל על ידי שכירת בלעם. זאת כאשר בעת התרחשות אירועי הפרשה, בני ישראל ומשה אינם מודעים למהלכו של בלק ולניסיונותיו של בלעם לקלל בניגוד לרצון הקב"ה. כך שכל אירועי הפרשה התרחשו ללא ידיעה של עם ישראל ומשה וללא מעורבותם.
- ג. בפרשה, כאמור, מדובר על בלעם בן בעור, גוי שהוא גם נביא. נביא גוי, זה דבר חריג ונדיר במקרא.

נביאי אומות העולם

בתלמוד נאמר:

שבעה נביאים נתנבאו לאומות העולם ואלו הן, בלעם ואביו, ואיוב, אליפז התימני, ובלדד השוחי, וצופר הנעמתי, ואליהוא בן ברכאל הבוזי!¹

למעשה לא ידוע לנו דבר על נבואת אביו של בלעם, וגם כל הנביאים האחרים הנזכרים הם בעצם איוב ורעיו שתוכן דבריהם מובא בספר איוב. קשה להבין את דברי גמרא באשר לנבואת איוב ורעיו, מאחר שלא מסופר בתנ"ך שהם נתנבאו ועבור מי. כמו כן מקומו של ספר איוב בתנ"ך הוא בסוגת ספרי החכמה ואין הוא חלק מספרי הנבואה. יתרה מזאת, ישנם ויכוחים בתלמוד על זמנו של איוב, ואחד האמוראים טוען כי "איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה". עמדה זו מעצימה את הקושי.

בקשר לכך יש לציין שבספר בראשית מצאנו את הקב"ה מתגלה לגויים בחלום הלילה. כך היה עם אבימלך מלך גרר ועם לבן הארמי², אבל כבר העיר הרמב"ם³ שזו אינה נבואה אלא הערה שהעיר הקב"ה לאנשים אלה בחלום לילה. נמצאנו למדים שבלעם הוא הגוי היחיד **שהתורה** רואה אותו כבעל כוחות נבואיים.

¹ בבלי מסכת בבא בתרא טו ע"ב.

² בראשית כ, ג; שם לא, כד.

³ במורה נבוכים, ועיין חומש דעת מקרא במדבר עמ' רעח הערה 23.

עם ישראל והגויים שסביבו

פרשת בלק מלמדת אותנו על הרושם העז שהשאירו בני ישראל על העמים שסביבם, לאחר ניצחונותיהם וכיבושיהם במלחמות נגד סיחון מלך האמורי ועוג מלך הבשן, כיבושים שהם מבוא לסוף נדודי בני ישראל במדבר לקראת ההתנחלות בארץ. בלק מלך מואב לא היה אמור לחשוש מבני ישראל, שלא היו להם שום כוונות עוינות לגביו, אך למרות זאת מתארת התורה שהפחד אחז בו:

וַיָּגֵר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעַם כִּי רַב הוּא וַיִּקְרַץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֵל זִקְנֵי מִדְיָן עֲתָה יִלְחָכוּ הַקְּהָל אֶת כָּל סְבִיבְתֵינוּ כְּלַחֵךְ הַשּׁוֹר אֶת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלַק בֶּן צְפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִיא (כב, ג-ד).

כל פניותיו החוזרות ונשנות של בלק אל בלעם שיסכים לקלל את ישראל נבעו מחששו הבלתי מוצדק. חשש זה מעיד על עוצמתם של בני ישראל והרושם העז שהם הותירו על העמים שסביבותיהם.

יחס אחר, בין הגויים לישראל, מבוטא בברכות שאותן ברח בעל כורחו בלעם הרשע את עם ישראל: מיציאת מצרים ואילך מספרת תורתנו על אירועים רבים שבהם עם ישראל מתלונן או מתנהג בדרך שאינה ראויה. התלונות מתחילות כבר ביציאת מצרים עוד בטרם עברו את ים סוף כשבני ישראל אומרים: "הַמִּבְּלִי אֵין קִבְרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָּר מֵה זֹאת עֲשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם" (שמות יד, יא). בהמשך העם מתלונן על רעב ועל צמא, נכשל בחטא העגל, חטא המרגלים, פרשת המעפילים, מחלוקות בפרשת קרח ועוד. דומה שעם ישראל מרבה בתלונות ואין הרבה מה לספר בשבחו. אולם בפרשת בלק כשבלעם מתבקש לקלל את העם פיו מפיק ברכות רבות:

כִּי מֵרֹאשׁ צְרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְּבֻעוֹת אֲשׁוּרֵנוּ הֵן עִם לְבָדָד יִשְׁפֵן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב. מִי מִנָּה עֲפָר יַעֲקֹב וּמִסֶּפֶר אֶת רִבְעֵי יִשְׂרָאֵל תִּמְוֵת נִפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל וְתֵהִי אַחֲרֵיתִי כְּמוֹהוּ. (כג, ט-י)

מה טבו אהליך יעקב משפנתיה ישראל. כנחלים נטיו כגנת עלי נהר פאהלים נטע ה' פארזים עלי מים. יזל מים מדליו וזרעו במים רבים וירם מאגג מלכו ותנשא מלכתו. א-ל מוציא ממצרים פתועפת ראם לו יאכל גוים צריו ועצמותיהם יגרם וחציו ימחץ. כרע שכב פארי וכלביא מי קימנו מברכיה ברוד וארר יה ארור (כד, ה-ט).

אילו הן ברכות נפלאות ומרוממות, הברכה השנייה אף פותחת את תפילת שחרית בכל ימות השנה. נמצאנו למדים שבלעם מוצא בעם ישראל נקודות זכות רבות, וברכותיו של הגוי בלעם חושפות לנו טפח ממה שראו הגויים בעם ישראל באותה עת.

צדק אלוקי ובחירה אנושית

אנו לומדים מהפרשה שהקב"ה העמיד נביא גם לאומות העולם. מדרש תנחומא⁴ הבין את העובדה שישנו נביא בקרב הגויים כקשורה לצדק האלוקי שנתן לאומות העולם מלכים, חכמים ונביאים כפי שנתן לעם ישראל. אולם המדרש ממשיך ומלמד שלמרות נתוני הפתיחה השווים התוצאה הייתה שונה בתכלית: בישראל, שלמה המלך בנה את בית המקדש, לעומתו מלך הגויים נבוכדנצר הרשע החריב אותו. דוד המלך קיבל עושר וייחד אותו לבנית בית המקדש, ובגויים המן קיבל עושר ורצה בעזרתו לאבד אומה שלמה. המדרש ממשיך ומשווה בין בלעם הנביא לנביאי ישראל:

ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם: נביאי ישראל מזהירין את האומות על העבירות, ... ונביאים שהעמיד מן האומות נותנים פרצה לאבד את הבריות מן העולם הבא. ולא עוד, אלא כל הנביאים היו במידת רחמים על ישראל ועל אומות העולם... ונביאי אומות העולם היו במידת אכזריות, שזה [בלעם] עמד לעקור אומה שלמה חנים על לא דבר. לכך נכתבה פרשת בלעם, להודיע למה סילק הקדוש ברוך הוא רוח הקדש מאומות העולם, שזה עמד מהם וראה מה עשה.

הווי אומר מבחינת נתוני הפתיחה נתן הקב"ה את אותם הכוחות לנביאי ישראל ולבלעם, אולם רב היה ההבדל ביניהם מבחינת הערכים שהנחו אותם, אופיים ומוסריותם. נביאי ישראל⁵ הזהירו את האומות לשוב בתשובה מן העבירות שבידם וריחמו על אומות העולם, לעומתם בלעם, היה אכזרי במידותיו, ורצה לאבד אומה שלמה ביודעו שזו היא האומה היקרה ביותר לריבון העולמים. לדעת המדרש כאשר משמיים ניתנות אותן ההזדמנויות, הרי כל היתר הוא כבר בחירה אנושית. כל האישים המוזכרים במדרש הן אלו שמבני ישראל והן מבני אומות העולם, בחרו בבחירתם החופשית כיצד לנצל את כל מה שהוענק להם משמים.⁶ לכן לא יכולה להיות לאומות העולם טענה על חוסר צדק אלוקי כאשר לאחר בלעם פסקה מהם הנבואה.

⁴ תנחומא בלק א, א.

⁵ כגון ירמיהו אשר ניבא אל מצרים, פלישתים, מואב, בני עמון, אדום, דמשק, קדר וממלכות חצור, עילם ובבל.

⁶ להרחבה ראו מאמרה של הרבנית כרמית פיינטוך (2020), פרשת בלק כשלון מבחירה חופשית. פורסם במוסף שבת של מקור ראשון ובאתר של העיתון.

עניין זה מבוטא גם בדברי המשנה במסכת אבות שמשווה בין מידותיהם של ישראל, תלמידיו של אברהם אבינו, למידותיהם של תלמידי בלעם הרשע:

כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלשה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע: עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה, מתלמידיו של בלעם הרשע.⁷ מכל האמור נמצאנו למדים מדוע לעם ישראל היו נביאים רבים יראי ה' ובעלי מידות שהמשיכו את מורשתו ודרכו של משה רבנו, בעוד לגויים לא ניתנו נביאים אחרי בלעם. זאת כפי שמסיים המדרש שהבאנו: "לכך נכתבה פרשת בלעם, להודיע למה סילק הקדוש ברוך הוא רוח הקודש מאומות העולם, שזה עמד מהם וראה מה עשה".

השפעת בלעם

השפעתו של משה רבנו, גדול הנביאים מאז ומעולם, על עם ישראל ועל העולם המונותאיסטי ידועה. אולם מהי השפעתו של בלעם על הגויים שהוא חי בקרבם? על פי המסורת היהודית בלעם הוא ממוצא ארמי, כנראה מצאצאי לבן הארמי.⁸ בפרשתנו מסופר על משלחת המגיעה אל בלעם, וכוללת גם את זקני מואב וגם את זקני מדיין. הפרשה כולה נסובה על ניסיונו של בלק מלך מואב לגייס לעזרתו את בלעם. בהמשך, נותן בלעם עצה למדיינים להכשיל את ישראל בעזרת בנות מדיין. מכל האמור עולה שלבלעם הייתה השפעה רבה על סביבתו, ועל עמים שבסביבתו. יתר על כן, בנוסף למסופר בתורה, אנו למדים על השפעתו הרבה של בלעם גם מן הארכיאולוגיה. בחפירות שנערכו על ידי ארכיאולוגים הולנדיים בשנת 1967 ב"תל דיר עלא שבעבר הירדן, מקום המזוהה עם הישוב המקראי סוכות, נתגלה מקדש ובו כתובת עתיקה המתוארכת ככל הנראה למאה השמינית לפני הספירה, דהיינו כמה מאות שנים לאחר יציאת מצרים. בכתובת מוזכר אדם ששמו בלעם ברבעור [=בן בעור] והיא מספרת על החוזה, נבואותיו וקללותיו. יש הרואים כתובת זו כמורשת של בלעם שהועברה על ידי תלמידיו, דבר המעיד על השפעתו הרבה שבאה לידי ביטוי בכתיבת דבריו על קירות מקדשים אליליים מאות שנים אחרי מותו. ייתכן שאפשר לקשור כתובת זו למאמר חז"ל: "משה כתב ספרו וספר בלעם ואיוב".⁹ מפרש הריטב"א כי ספר בלעם אינו מה שנכתב בפרשת בלק, אלא ספר נרחב יותר שהיה בתקופתו ואבד. כך שאולי הכתובת שנתגלתה בדיר עלא, היא חלק מספר שכתב בלעם ונשאר זמן רב אחרי מותו.¹⁰

⁷ אבות ה, ט, יש לשים לב לכך שהמשנה לא אומרת מי הם תלמידיו של אברהם אבינו, ולא מי הם תלמידיו של בלעם הרשע. נראה שהמשנה משאירה זאת להבנת הלומדים. להבנתי וודאי שאין להסיק מכך מסקנה כללית על כל עם ישראל וגם לא על כל הגויים.

⁸ באשר לקשר של בלעם עם לבן ראו אלחנן פרינג, "בלעם הוא לבן", מעליות כ"ג, ביטאון ישיבת ברכת משה. המאמר פורסם גם באתר דעת.

⁹ בבלי בבא בתרא י"ד, ע"ב.

¹⁰ יש לציין כי זו היא הפעם היחידה (עד כה) בה נתגלה בממצא ארכיאולוגי שמו של אדם המוזכר בתורה.

מאמר זה נכתב על ידי אריה ארזי-חוקר נושאי המנהיגות וניהול בתורה ובתנ"ך.
והוא אחד מ-54 מאמרים בספר שזכיתי לכתוב : פניו אליך – פנים חדשות בפרשיות השבוע

למידע על הספר פניו אליך [לחצו כאן](#)

למאמרים נוספים בקרו באתר שלי <https://www.aryearzi.com>

לתגובות arye.arzi@gmail.com